

יום הכיפורים בעת העתיקה: מהתנ"ך ועד חז"ל ד"ר שרגא בר-און

שיעור 1: כיפורים או התגלות? יום אבל או יום טוב?

ויקרא טז, 1-3

- (1) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבנותם לפני ה' וימתו.
- (2) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית הפרכת אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות כי בענן ארצה על הכפרת.
- (3) בזאת יבא אהרן אל הקדש...

ויקרא רבה כא, ז

ואל יבא בכל עת.
א"ר יהודה ברבי סימון: צער גדול היה לו למשה בדבר זה.
אמר: אוי לי שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו? ...
אמר הקב"ה למשה: לא כשם שאתה סבור לא עת לשעה ולא עת ליום ולא עת לשנה ולא עת לי"ב שנה ולא עת לשבעים שנה ולא עת לעולם, אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס יכנס רק שיכנס בסדר הזה.

שמות כה, 22

ונועדתי לך שם ודברתי אתה מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארן העדות את כל אשר אצוה אותה אל בני ישראל

תהילים צט, 6-7

מִשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנֵי וְשִׁמוּאֵל בְּקִרְאֵי שְׁמוֹ קִרְאִים אֶל ה' וְהוּא יַעֲנֵם.
בְּעֲמוּד עֲנַן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שְׁמֹרוּ עֲדוֹתַי וְחֻק נִתַּן לָמוֹ.

ויקרא טז, 32-34

(32) וְכִפֹּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִמָּשַׁח אֹתוֹ וְאֲשֶׁר יִמְלֵא אֶת יָדָיו לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלִבֹּשׁ אֶת בְּגָדֵי הַבֵּד בְּגֵדֵי הַקֹּדֶשׁ.
(33) וְכִפֹּר אֶת מִקְדָּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ יִכַּפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל כָּל עַם הַקֹּהֵל יִכַּפֵּר.
(34) וְהִיְתָה זֹאת לָכֶם לְחֻקֹּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חַטָּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה.

משנה, יומא ת, א

יום הכיפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.

ויקרא טז, 29

וְהִיְתָה לָכֶם לְחֻקֹּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תַּעֲנּוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
הָאֲזוּרָה וְהִגֵּר הָגֵר בְּתוֹכְכֶם

ויקרא כג, 27-32

אך בְּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יום הכיפורים הוא מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם
וְהִקְרַבְתֶּם אִשָּׁה לַיהוָה. וְכָל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. כִּי יוֹם כִּפּוּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם, לְפָנַי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תַעֲנֶה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמִּיהָ. וְכָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
כָּל מְלֹאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהִאֲבֹדְתִי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקְרֵב עִמָּה. כָּל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקֹּת עוֹלָם
לְדוֹרֹתֵיכֶם בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם. שִׁבְתֵי שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּתְּשׁוּעָה לַחֹדֶשׁ בְּעֶרֶב מִעֶרֶב
עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבְּתְכֶם.

משנה, תענית א, ו

עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור אוכלין ושותין מבעוד יום ואסורין
במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה

בבלי, מועד קטן כא ע"א

תנו רבנן, אלו דברים שאבל אסור בהן:
אסור במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובתשמיש המטה, ובנעילת הסנדל

ספר היובלים לד, 10-19 (מהד' ורמן, עמ' 446-447)

ובשנה השביעית לשבוע הזה שלח את יוסף לראות השלום לאחיו, מביתו אל ארץ שכם, וימצא אותם בארץ דותאים. ויעשו בו רמיה, ויוועצו עליו להורגו. ויחזרו וימכרו אותו לאורחת ישמעאלים. ויורידו אותו למצרים וימכרו אותו לפוטיפר סריס פרעה, שר הטבחים, כוהן העיר און.

ובני יעקב שחטו שעיר עזים ויטמאו את שמלת יוסף בדמו וישלחו אל יעקב אביהם בעשירי לחודש השביעי. ויתאבל כול אותו הליל כי בערב הביאו אותה לו. ויקדח באבל על מותו ויאמר כי חיה רעה טרפה את יוסף. ויתאבלו עמו כול אנשי ביתו ביום ההוא, ויתענו ויתאבלו עמו כול אותו היום. ויקומו בניו ובתו לנחמו ולא התנחם על בנו.

וביום הזה שמעה בלהה כי אבד יוסף ותמות באבלה עליו. והיא היתה יושבת בכברת-אפרתה. וגם דינה בתו מתה אחרי אבוד יוסף ויבואו על ישראל שלושת אלה להתאבל בחודש אחד. ויקברו את בלהה נגד קבר רחל וגם את דינה בתו קברו שם. ויתאבל על יוסף שנה אחת ולא נחם, כי אמר ארד לקברי באבלי על בני.

על כן נחקק על בני ישראל להתענות בעשרה בחודש השביעי, ביום אשר הביאו אל יעקב אביו את אשר העציבו על יוסף, לכפר בו להם בשעיר עיזים, בעשרה בחודש השביעי, פעם בשנה, על חטאיהם. כי העציבו נפש אביהם אל יוסף בנו.

ונחקק יום זה להתאבל בו על חטאיהם ועל כול עונותיהם ועל כול שגגותם, לטהר עצמם ביום הזה, פעם בשנה.

בבלי, זבחים פח ע"ב

מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין
כתונת מכפרת על שפיכות דם שנאמר (בראשית לז, לא) וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם.

מתוך: יוסף יהלום, אז באין כל: סדר העבודה הארץ ישראלית הקדום ליום הכיפורים (מאגנס, תשנ"ז), עמ' 124

קשר אחים / על אח בכתונת / ירצה בכותנתו / לפושטת כתונת.

אלה אזכרה – פיוט עשרת הרוגי מלכות

אֱלֹהֵי אֲזְכָּרָה

וּנְפָשֵׁי עָלֵי אֲשַׁפְּכָה. כִּי בִלְעוֹנוּ זָדִים כַּעֲגֵה בְלֵי הַפּוֹכָה. כִּי בִימֵי הַשָּׁר לֹא עָלְתָה אַרוֹכָה. לַעֲשֶׂרָה הַרוּגֵי מְלוֹכָה.

בְּלִמְדוֹ סֵפֶר מִפֵּי מְשׁוּלֵי עֲרֻמָּת. וְהִבִּין וְדִקְדַּק בְּדַת רְשׁוּמָת. וּפְתַח בְּאֵלֶּה הַמְשַׁפְּטִים וְחָשַׁב מְזֻמָּת. וְגוֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְּיָדוֹ מוֹת יוֹמָת.

גָּבַהּ לְבוֹ בְּגְדוּלִים. וְצוּהָ לְמִלְאֵת פְּלִטְרוֹ נְעָלִים. וְקָרָא לַעֲשֶׂרָה חֲכָמִים גְּדוּלִים. מְבִינֵי דַת וּטְעֻמֵּיהָ בְּפִלְפּוּלִים.

דִּינּוֹ מִשְׁפָּט זֶה לֹא אֲשָׁרוּ. וְאֵל תַּעֲוִתוּהוּ בְּכִזָּב לֹא אָמְרוּ. כִּי אִם הוֹצִיאוּהוּ לְאִמְתּוֹ וּלְאֹרוֹ. כִּי יִמְצָא אִישׁ גּוֹנֵב נֶפֶשׁ מֵאֲחֵיו מְבִינֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֵּר בּוֹ וּמְכָרוֹ.

הֵם כָּעֲנוּ לוֹ וּמַת הַגִּנֵּב הֵוֵא. נִם אֵיךְ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲחִיהֶם מְכָרוּהוּ. לְאַרְחַת יִשְׁמַעְאֵלִים סְחָרוּהוּ. וּבַעֲד נְעָלִים נִתְּנוּהוּ.

וְאַתֶּם קִבְּלוּ דִין שְׁמַיִם עָלֵיכֶם. כִּי מִימֵי אֲבוֹתֵיכֶם לֹא נִמְצָא כָכֶם. וְאִם הָיוּ בְּחַיִּים הֵייתִי דָנָם לְפָנֶיכֶם. וְאַתֶּם תִּשְׂאוּ עוֹן אֲבוֹתֵיכֶם...

פילון האלכסנדרוני, על החוקים לפרטיהם א, 186-187 (מהד' דניאל-נטף, כרך ב, עמ' 270)

בעשרה בחודש – 'יום הצום', שמקפידים בשמירתו לא רק הדבקים ביראת-שמים ובקדושה, אלא גם הללו שבשאר ימות השנה אינם מקיימים כל מצווה. שכן כולם נכנעים לקדושת היום וחרדים אל כבודו; ובאותה שעה מתחרים הרעים עם הטובים במידת ההתאפקות ובצדקה.

ליום זה מעמד מיוחד משתי בחינות: הן מבחינת יום חג והן מבחינת יום של היטהרות והיחלצות מן החטאים, שעליהם נתונה החנינה בחסדיו של האל הרחמן, המכבד בעלי-תשובה וצדיקים גמורים בשווה.

פילון האלכסנדרוני, על החוקים לפרטיהם ב, 193-194 (מהד' דניאל-נטף, כרך ג, עמ' 61-62)

אחרי חג השופרות נחוג הצום. ייתכן שיאמר אחד מערלי הלב שאינם בושים לגנות את הדברים היפים: מה החג הזה, בלא משתאות וסעודות, בלא חבורות של מארחים ואורחים, בלא שיכר לרוב, בלא שולחנות מפוארים, בלא אספקה שופעת של כל הנחוץ להילולה: שעשועים ומשחקים עם תעלולים והלצות, ריקודים לקול החליל והקתרוס, התופים והמצילתיים ושאר הכלים, שבמוסיקה מן הסוג הרפוי והרך מעוררים, באמצעות האוזניים, את התשוקות נטולות הרסן? שהרי מן הסתם הבריות חושבים שדברים אלה ומה שמשמע מהם משמחים את הלב, מתוך שאינם יודעים את השמחה האמתית. אך משה כליל החכמה, שראה אותה בעיניו החדות, הכריז על הצום כעל חג וכגדול בחגים.

משנה, יומא ז, ד

ויום טוב הִיה עוֹשֶׂה לְאוֹהָבָיו בְּשָׂעָה שְׂפִיָּא בְּשִׁלּוּם מִן הַקֹּדֶשׁ

בן סירא נ

גְּדוֹל אָחִיו וְתַפְאֶרֶת עֲמוֹ שְׂמֵעוֹן בֶּן יוֹחָנָן הַכֹּהֵן.

...

מה נהדר בהשגחתו מאהל, ובצאתו מבית הפרכת.
ככוכב אור מבין עבים, וכירח מלא בימי מועד.
כשמש משרקת אל היכל המלך וכקשת נראתה בענן.
כגץ בענפי בימי מועד וכשושן על יבלי מים.
כפרח לבנון בימי קיץ, וכאש לבונה על המנחה.
ככלי זהב [בבית] א[צ] יל הנאחו על אבני חפץ.
כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף.
בעטותו בגדי כבוד והתלבשו בגדי תפארת.
בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש.
בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות.
סביב לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון.
ויקיפוהו כערבי נחל כל-בני אהרן בכבודם.
ואשי ה' בידם נגד כל קהל ישראל.
עד פלותו לשרת מזבח, ולסדר מערכות עליון. [...]
אז יריעו בני אהרן הכהנים בחצצרות מקשה.

וַיִּרְעוּ וַיִּשְׁמְעוּ קוֹל אֲדִיר לְהִזְכִּיר לְפָנַי עֲלִיּוֹן.
 כָּל בָּשָׂר יַחְדָּו נִמְהָרוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם אֶרְצָה.
 לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי עֲלִיּוֹן לְפָנַי קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל.
 וַיִּתֵּן הַשִּׁיר קוֹלוֹ וְעַל הַמּוֹן הָעָרִיכוּ גְרוֹ.
 וַיִּרְנוּ כָּל עַם הָאָרֶץ בְּתַפְלָה לְפָנַי רַחוּם.
 עַד כְּלוּתוֹ לְשֶׁרֶת מְזַבַּח וּמִשְׁפָּטָיו הִגִּיעַ אֵלָיו.
 אִזְ יֵרֵד וְנִשְׂא יָדָיו עַל כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל.
 וּבִרְכַת ה' בְּשִׁפְטָיו וּבִשְׁם ה' הַתְּפָאָר.
 וַיִּשְׁנוּ לְנִפּוֹל שְׁנִית בְּרִכּוֹת לְקַחַת מִפְּנֵיו.

מראה כהן

אָמַת מַה נִּהְדָּר הָיָה כֹהֵן גָּדוֹל
 בְּצֵאתוֹ מִבֵּית קֹדְשֵׁי הַקֹּדְשִׁים בְּשִׁלּוּם בְּלִי פֶגַע
 כְּאֵהֶל הַנִּמְתַּח בְּדָרֵי מַעֲלָה מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּבָרְקִים הַיּוֹצֵאִים מִזִּיּוֹ הַחַיּוֹת מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּגִדְלֵי גְדִילִים בְּאַרְבַּע קְצוּוֹת מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּדַמּוֹת הַקִּשְׁת׃ בְּתוֹךְ הָעֵנָן מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּהוֹד אֲשֶׁר הִלְבִּישׁ צוּר לַיְצוּרִים מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּוָרֵד הַנִּתּוֹן בְּתוֹךְ גִּנַּת חֲמַד מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּזֹר הַנִּתּוֹן עַל מִצַּח מֶלֶךְ מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּחֹסֵד הַנִּתּוֹן עַל פְּנֵי חֶתֶן מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּטַהַר הַנִּתּוֹן בְּצַנִּיף טְהוֹר מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּיוֹשֵׁב בְּסִתְרֵי לְחֵלוֹת פְּנֵי מֶלֶךְ מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּכּוֹכַב הַנִּגְהָה בְּגִבּוֹל מְזֻרַח מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּלְבוּשׁ מְעִיל וּכְשֵׁרִין צְדָקָה מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּמִלְאָךְ הַנִּצָּב עַל רֹאשׁ דֶּרֶךְ מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּנֵר הַמְּצִיץ מִבֵּין הַחֲלוֹנוֹת מֵרֵאשִׁית כֹהֵן
 כְּשָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ עִם קֹדֶשׁ מֵרֵאשִׁית כֹהֵן

כְּעֹז אֲשֶׁר הִלְבִּישׁ טְהוֹר לְמִטְהַר מִרְאָה כֹּהֵן
 כְּפַעֲמוֹנֵי זָהָב בְּשׂוּלֵי הַמַּעִיל מִרְאָה כֹּהֵן
 כְּצוֹרֵת הַבַּיִת וּפְרֻכֹת הָעֵדוּת מִרְאָה כֹּהֵן
 כְּקַהֲלָה מְכֻסָּה תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן מִרְאָה כֹּהֵן
 כְּרוֹאֵי זְרִיחַת שְׁמֶשׁ עַל הָאָרֶץ מִרְאָה כֹּהֵן
 כְּשׁוֹשְׁנַת גֶּן בֵּין הַחֹחִים מִרְאָה כֹּהֵן
 כְּתַבְנִית כֶּסֶל וְכִימָה מִתִּימָן מִרְאָה כֹּהֵן
 כָּל אֵלֶּה בְּהִיּוֹת הַהִיכָל עַל יְסוּדוֹתָיו
 וּמִקְדָּשׁ הַקֹּדֶשׁ עַל מְכוֹנוֹתָיו
 וְכֹהֵן גָּדוֹל עוֹמֵד וּמְשַׁרֵּת
 דוֹרוֹ רְאוּ וְשִׁמְחוּ

משנה, תענית ד, ח

אָמַר רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל כַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּאָב וְכִיּוֹם הַכְּפוּרִים, שְׁבֻהֵן
 בְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם יוֹצְאִין בְּכָלֵי לְבָן שְׂאוּלִין, [שְׁלֹא לְבִישׁ אֶת מִי שְׂאִין לוֹ. כָּל הַפְּלִים טְעוּנִין טְבִילָה], וּבְגוֹת
 יְרוּשָׁלַיִם יוֹצְאוֹת וְחוֹלוֹת בְּכַרְמִים.

בבלי, תענית ל ע"ב

בְּשִׁלְמָא יוֹם הַכְּפוּרִים — מְשׁוּם דְּאִית בֵּיה סְלִיחָה וּמְחִילָה,
 יוֹם שְׁנִיתָנוּ בוּ לוֹחֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת.

ויקרא כה, 8-10

וּסְפַרְתָּ לָּהּ שִׁבְעַת שָׁנִים שְׁבַע שָׁנִים שְׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לָּהּ יָמֵי שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת הַשָּׁנִים תִּשְׁעָ וְאַרְבַּעִים
 שָׁנָה. וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרוֹ לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכְּפָרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל אֲרָצְכֶם.
 וּקְדַשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל יֹשְׁבֵיהָ יוֹבֵל הוּא תְּהִיָּה לָכֶם וְשָׁבַתְּם אִישׁ אֶל
 אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשׁבוּ.

שיעור 2: פולמוס הקטורת: בין הצדוקים לחז"ל

ויקרא טז, 1-2

וידבר ה' אל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי ה' וַיֹּמְרוּ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן אַחִיךָ וְאֵל יָבֵא בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרְכָת אֶל פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָאֹרֶן וְלֹא יָמוּת כִּי בַעֲנֹן אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת.

ויקרא טז, 12-13

וְלִקַּח מְלֵא הַמַּחְתָּה גַחְלִי אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי ה' וּמְלֵא חֲפָנָיו קִטְרֹת סַמִּים דָּקָה וְהֵבִיא מִבֵּית לְפָרְכָת. וְנָתַן אֶת הַקִּטְרֹת עַל הָאֵשׁ לִפְנֵי ה' וְכִסָּה עֵנַן הַקִּטְרֹת אֶת הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָעֲדוּת וְלֹא יָמוּת.

ויקרא י, 1-2

וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וְאָבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קִטְרֹת. וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'.

במדבר טז, 19-35

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קַרְח אַתָּה וְכָל עֲדַתְךָ הָיוּ לִפְנֵי ה' אַתָּה וְהֵם וְאֶהֱרֹן מִחֹר. וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַנִּתְּתָם עָלֵיהֶם קִטְרֹת וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי ה' אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמֵאֹתַיִם מַחְתָּת וְאֶהֱרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ. וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עָלֵיהֶם אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֵיהֶם קִטְרֹת וַיַּעֲמֵדוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן. וַיִּקְהַל עָלֵיהֶם קַרְח אֶת כָּל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּרְא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעֵדָה... וְאֵשׁ יֵצֵא מֵאֵת ה' וַתֹּאכַל אֶת הַחֲמִשִּׁים וּמֵאֹתַיִם אִישׁ מִקְרִיבֵי הַקִּטְרֹת.

במדבר יז, 6-15

וַיִּלְנוּ כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּחְרַת עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן לֵאמֹר אַתֶּם הַמֵּתִים אֶת עַם ה'. וַיְהִי בְהַקְהֵל הָעֵדָה עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וַיִּפְּנוּ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַהֲנֶה כִּסֵּהוּ הָעֵנַן וַיִּרְא כְבוֹד ה'. וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן אֶל פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד. וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. הֲרַמּוּ מֵתוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאָכַלְתָּ אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן קַח אֶת הַמַּחְתָּה וְתֵן עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קִטְרֹת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל הָעֵדָה וְכַפֵּר עָלֵיהֶם כִּי יֵצֵא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי ה' הַחֹל הַנִּגָּף. וַיִּקַּח אֶהֱרֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיִּרֶץ אֶל תוֹךְ הַקְּהָל וַהֲנֶה הַחֹל הַנִּגָּף בָּעַם וַיִּתֵּן אֶת הַקִּטְרֹת וַיִּכַּפֵּר עַל הָעַם. וַיַּעֲמֵד בֵּין הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתַּעֲצֵר הַמִּגַּפָּה. וַיְהִיו הַמֵּתִים בַּמִּגַּפָּה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלְפֵי וְשֵׁבַע מֵאוֹת מְלֻבֵּד הַמֵּתִים עַל דִּבְרֵי קַרְח. וַיֵּשֶׁב אֶהֱרֹן אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמִּגַּפָּה נִעְצְרָה.

דברי הימים ב כו, 16-19

וּכְחֻזְקָתוֹ גָּבַה לְבוֹ עַד לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בְּה' אֱלֹהָיו וַיָּבֵא אֶל הַיֵּל ה' לְהַקְטִיר עַל מִזְבֵּחַ הַקְּטֹרֶת. וַיָּבֵא אַחֲרָיו עֲזָרְיָהוּ הַכֹּהֵן וְעָמּוֹ כַּהֲנִים לֵה' שְׂמוֹנִים בְּנֵי חֵיל. וַיַּעֲמֵדוּ עַל עֲזָרְיָהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא לָךְ עֲזָרְיָהוּ לְהַקְטִיר לֵה' כִּי לַכַּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן הַמְּקַדְּשִׁים לְהַקְטִיר צָא מִן הַמְּקַדֵּשׁ כִּי מַעֲלַת וְלֹא לָךְ לְכָבוֹד מֵה' אֱלֹהִים. וַיִּזְעַף עֲזָרְיָהוּ וּבִידּוֹ מִקְטֹרֶת לְהַקְטִיר וּבִזְעָפוֹ עִם הַכַּהֲנִים וְהַצֹּרַעַת זָרְחָה בְּמִצְחוֹ לִפְנֵי הַכַּהֲנִים בְּבֵית ה' מֵעַל לְמִזְבֵּחַ הַקְּטֹרֶת. וַיִּפֶן אֵלָיו עֲזָרְיָהוּ כִּהֵן הָרֹאשׁ וְכָל הַכַּהֲנִים וְהִנֵּה הוּא מִצְרַע בְּמִצְחוֹ וַיִּבְהַלּוּהוּ מִשָּׁם וְגַם הוּא נִדְחַף לְצֵאתָ כִּי נִגְעוּ ה'.

שמות ל, 14-38

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לָךְ סָמִים נָטָף וּשְׁחָלֶת וְחֻלְבֵּנָה סָמִים וּלְבֵנָה זָכָה בַד בְּבַד יִהְיֶה. וַעֲשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רִקְחַ מַעֲשֶׂה רוֹקַח מִמְּלַח טְהוֹר קִדְשׁ. וּשְׁחַקֶּת מִמֶּנָּה הַדֶּק וְנִתְתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדוּת בְּאֵהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אוֹעֵד לָךְ שָׁמָּה קִדְשׁ קִדְשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם. וְהַקְטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמִתְכַנְּתָהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קִדְשׁ תִּהְיֶה לָךְ לֵה'. אִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמּוֹ.

משנה, יומא ב, ד

הפייס השלישי: חדשים לקטרת באו והפיסו.

בבלי, יומא כו ע"א

תנא: מעולם לא שנה אדם בה. מאי טעמא? אמר רבי חנינא: מפני שמעשרת.

בבלי, שבת פח ע"ב - פט ע"א

אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום...

אף מלאך המות מסר לו דבר, שנאמר: "ויתן את הקטרת ויכפר על העם", ואומר: "ויעמד בין המתים ובין החיים וגו'" - אי לאו דאמר ליה מי הוה ידע?

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יג, 282-283 (מהד' שליט, ג, עמ' 99)

והנה יסופר דבר נפלא על הכוהן הגדול הורקנוס, כיצד נדברה אליו האלוהות, שכן אומרים שבאותו יום שבו התנגשו בניו עם קוזיננוס, הקטיר הכוהן הגדול לבדו בבית המקדש ושמע קול, שבניו נצחו באותה שעה את אנטיוכוס. ובצאתו מבית המקדש גילה את הדבר לכל העם; וכך היה.

תוספתא, סוטה יג, ה-ו

יוחנן כהן גדול שמע דבר מבית קדש הקדשים נצחון
טליא דאזלון לאגחא קרבא באנטכיא

[תרגום: נצחו הנערים שהלכו להלחם באנטיוכיה]

וכתבו אותה שעה ואותו היום וכווננו ואותה שעה היתה שנצחו

שמעון הצדיק שמע דבר מבית קדש הקדשים בטילת עבידתא דיאמר סנאה לתתאה להיכלא ונהרג
גסקלנוס ובטלו גזירותיו.

[תרגום: בוטלה העבודה (הצלם) שביקש השונא להביא להיכל, נהרג גסקלנוס (כנראה הקיסר
קליגולה) ובטלו גזרותיו.]

ובלשון ארמי שמע.

לוקס א, 5-19

כהן היה בימי הורדוס מלך ארץ יהודה זכריה שמו ממשמרת אביה ולו אשה מבנות אהרן ושמה
אלישבע. ושניהם צדיקים לפני האלהים והלכי תם בכל מצות ה' ובחקתיו. ולהם אין וילד כי אלישבע
עקרה ושניהם באו בימים. ויהי היום בכהנו לפני אלהים בסדר משמרו. להקטיר קטרת לפי גורלו
כמשפט עבודת הכהנים ויבא אל היכל ה'. וכל קהל העם מתפללים בחוץ בשעת הקטרת. והנה מלאך
ה' נראה אליו עמד מימין מזבח הקטרת. וירא זכריה ויבהל ואימה נפלה עליו. ויאמר אליו המלאך אל
תירא זכריהו כי נשמעה תפלתך ואלישבע אשתך תלד לך בן וקראת שמו יוחנן. והיה לך לשמחה וגיל
ורבים ישמחו בהולדו. כי גדול יהיה לפני ה' ויין ושכר לא ישתה ורוח הקדש ימלא מבטן אמו. ורבים
מבני ישראל ישיב אל ה' אלהיהם. והוא ילך לפניו ברוח אליהו ובגבורתו להשיב לב אבות על בנים ואת
הסורים בתבונת הצדיקים להעמיד עם מוכן לה'. ויאמר זכריה אל המלאך במה אדע את הדבר הזה כי
אני זקנתי ואשתי באה בימים. ויען המלאך ויאמר אליו אני גבריאל העומד לפני האלהים ושלוח אנכי
לדבר אליך ולבשרך את הבשורה הזאת.

משנה, יומא א, ג

מסרו לו זקנים מזקני בית דין, וקורין לפניו בסדר היום, ואומרים לו, אישי כהן גדול, קרא אתה בפיה,
שמא שכחת או שמא לא למדת.

משנה, יומא א, ה

מסרוהו זקני בית דין לזקני כהנה, והעלוהו לעלית בית אבטינס, והשביעוהו ונפטרו והלכו להם. ואמרו לו, אישי כהן גדול, אנו שלוחי בית דין, ואתה שלוחנו ושלח בית דין, משביעין אנו עליך במי ששפן שמו בבית הזה, שלא תשנה דבר מפל מה שאמרנו לך. הוא פורש ובוכה, והן פורשין ובוכין.

בבלי, יומא יט ע"ב

הוא פורש ובוכה - שחשדוהו צדוקי, והם פורשין ובוכין - דאמר רבי יהושע בן לוי: כל החושד בכשרים לוקה בגופו. וכל כך למה - שלא יתקן מבחוץ ויכניס, כדרך שהצדוקין עושין.

ספרא, אחרי מות, פרשה ב, ג, יא-יב

והביא אל מבית לפרוכת ונתן את הקטורת על האש לפני ה' - שלא יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים

שהרי הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים:

1. אם לפני בשר ודם עושים כן, קל וחומר לפני המקום.

2. ואומר: כי בענן אראה אל הכפורת.

אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר ונתן את הקטורת על האש לפני ה', אינו נותן אלא בפנים!

אם כן, למה נאמר כי בענן אראה על הכפורת? - מלמד שהיה נותן בה מעלה עשן.

ויקרא טז, 12-13

ולקח מלא המחטה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת. ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות.

בבלי, יומא יט ע"ב

תנו רבנן: מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ והכניס.

ביציאתו היה שמח שמחה גדולה.

פגע בו אביו, אמר לו: בני, אף על פי שצדוקין אנו - מתיראין אנו מן הפרושים.

אמר לו: כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה: "כי בענן אראה על הכפרת". אמרתי, מתי יבוא לידי ואקיימנו. עכשיו שבא לידי - לא אקיימנו?

אמרו: לא היו ימים מועטין עד שמת והוטל באשפה, והיו תולעין יוצאין מחוטמו.

ויש אומרים: ביציאתו ניגף. דתני רבי חייא: כמין קול נשמע בעזרה, שבא מלאך וחיטטו על פניו. ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו, שנאמר ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל.

בבלי, ברכות ז ע"א

תנאי, אמר רבי ישמעאל בן אלישע: פעם אחת, נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל יה' צבאות, שהוא יושב על פסא רם ונשא, ואמר לי: "ישמעאל בני, ברכני!" אמרתי לו: "יהי רצון מלפניך, שכתבו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותכנס להם לפני משורת הדין". ונענע לי בראשו.

בבלי, יומא מד ע"א

אמר רבא, וכן אמר רבי יצחק בר אבדימי, וכן אמר רבי אלעזר, אמר קרא: "וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל", איזהו כפרה ששנה לו ולביתו ולאחיו הכהנים ולכל קהל ישראל — הוי אומר זה הקטרת הקטורת.

וקטורת מכפרת? אין, דהא תני רבי חנניא: למדנו לקטורת שמכפרת, שנאמר: "ויתן את הקטורת ויכפר על העם".

ותנא דבי רבי ישמעאל: על מה קטורת מכפרת — על לשון הרע. יבא דבר שבחשאי, ויכפר על מעשה חשאי.

שיעור 3: השעיר לעזאזל או לעזאזל?

ויקרא טז, 5-22

ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת... ולקח את שני השעירים והעמיד אתם לפני ה' פתח אהל מועד. ונתן אהרן על שני השעירים גרלות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל. והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה. וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי. וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה. ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר.

בבלי, יומא סז ע"ב

תנו רבנן: "עזאזל" – שיהא עז וקשה. יכול בישוב, תלמוד לומר: "במדבר", ומניין שבצויק? תלמוד לומר: "גזירה".

תניא אידך: "עזאזל" – קשה שבקריים, וכן הוא אומר: "ואת אילי הארץ לקח".

תנו רבנן, "את משפטי תעשו" – דברים שאמלא נכתבו דין הוא שיכתבו, ואלו הן: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וברכת השם.

"את חוקותי תשמרו" – דברים שהשטן משיב עליהן, ואלו הן: אכילת חזיר, ולבישת שעטנן, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע, ושעיר המשתלח.

ושמא תאמר מעשה תוהו הם, תלמוד לומר: "אני ה'", אני ה' חקקתיו, ואין לך רשות להרהר בהן.

CTH 410, בתוך: איתמר זינגר, החתים ותרבותם (מוסד ביאליק, תשס"ט), עמ' 210

אם אנשים גוועים בארץ והדבר נגרם על ידי אל כלשהו של האויב אני עושה כך:

מביאים שעיר עזים, קולעים זר מצמר כחול, צמר אדום, צמר צהוב, צמר שחור וצמר לבן, ושמים בראשו. מובילים את השעיר לדרך המובילה אל האויב ואומרים לו כך: "האל של ארץ האויב שגרם למגפה זו, ראה! הנה, אל, הבאנו לך שעיר עטור זר זה כדי לפייס אותך. כשם שלולאה זו חזקה והולמת שעיר זה, כך גם אתה, האל שגרם למגפה זו, השלם עם ארץ חתי ופנה אליה שוב ברוב חסד!" ואת השעיר עטור הזר מובילים לארץ האויב.

אחר כך מביאים מספוא ושומן כבשים לסוסי האל ואומרים כך: "רתמת את הסוסים, וכעת שיאכלו מספוא זה וישבעו! תהא מרכבתך משוח בשומן כבש זה! ואתה האל, אל הסער, שוב אל ארצך, ואילו

אל ארץ חתי פנה ברוב חסד!"

אחר כך מביאים תיש ושני כבשים. את התיש הוא מקריב לכימה וכבש אחד הוא מקריב לאל השמש. את הכבש השני שוחטים וצולים. וכן מביאים גבינה רגילה, גבינה חמוצה, כד pulla עם לחם חמוץ, קנקן יין, קנקן בירה ופירוש. את אלה מכינים כצידה לדרכו של האל.

מגילת המקדש טור כו: 10–13 (מהד' קימרון, כרך א, עמ' 165)

ובא אל השעיר החי והתודה על רואשו את כול עוונות בני ישראל עם כול אשמתמה לכול חטאתמה ונתנמה על רואש השעיר ושלחו לעזזאל המדבר ביד איש עתי ונשא השעיר את כול עוונות

ויקרא ט, 1-4

ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל. ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם והקרב לפני ה'. ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימם לעלה. ושור ואיל לשלמים לזבח לפני ה' ומנחה בלולה בשמן כי היום ה' נראה אליכם.

ספרא שמיני, מילואים ב, ג

מלמד שאמר לו משה לאהרן "אהרן אחי, אף על פי שנתרצה המקום לכפר על עונותיך, צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן. שלח דורון לפניך עד שלא תכנס למקדש שמא יסטיגך בביאתך למקדש.

ושמא תאמר "אין צריך כפרה אלא אני" – והלא אף ישראל צריכים כפרה שנאמר "ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת" וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם "אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף"; יש בידכם תחלה – "וישחטו שעיר עזים" (בראשית לז, לא), ויש בידכם בסוף – "עשו להם עגל מסכה" (שמות לב, ח). יבא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים; יבא עגל ויכפר על מעשה עגל.

פרקי דרבי אליעזר, מו

יום שנתנה תורה אמר שטן לפני הקדוש ברוך הוא: "רבנו של עולם, על כל האומות נתת לי רשות, ועל ישראל אין אתה נותן לי רשות".

אמר לו: "הרי יש לך רשות עליהן ביום הכפרים אם יש להם חטא, ואם לאו אין לך עליהן רשות". לפיכך נותנים לו שחד ביום הכפרים, שלא לבטל קרבן של ישראל, שנאמר: "גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל", גורלו של הקדוש ברוך הוא קרבן עולה, וגורלו של עזאזל שעיר חטאת. וכל עונותיהם של ישראל היה עליו, שנאמר: "ונשא השעיר עליו את כל עונותם".

בבלי, יומא סז ע"ב

תנו רבנן: "עזאזל" – שיהא עז וקשה. יכול בישוב, תלמוד לומר: "במדבר", ומנין שבצוק? תלמוד לומר: "גזירה".

תניא אידך: "עזאזל" – קשה שבקרים, וכן הוא אומר: "ואת אילי הארץ לקח".

תנא דבי רבי ישמעאל: "עזאזל" – שמכפר על מעשה עוזה ועזאל.

תנו רבנן, "את משפטי תעשו" – דברים שאמלא (לא) נכתבו דין הוא שיכתבו, ואלו הן: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וברכת השם.

"את חוקותי תשמרו" – דברים שהשטן משיב עליהן, ואלו הן: אכילת חזיר, ולבישת שעטנז, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע, ושעיר המשתלח. ושמה תאמר מעשה תוהו הם, תלמוד לומר: "אני ה' חקקתי, ואין לה רשות להרהר בהן".

חנוך א, 6-7 (מהד' כהנא, עמ' לא-לב)

ויהי כי רבו בני האדם בימים ההם ובנות יפות ונאות יולדו להם. ויראו אותן המלאכים בני השמים ויחמדו אותן וידבר איש אל רעהו לכה נבחרה לנו נשים מבנות האדם ונולידה לנו בנים... ויהיו כלם מאתים מלאך וירדו בימי ירד על ראש הר חרמון ויקראו להר חרמון כי בו נשבעו והחרימו ביניהם. ואלה שמות נשיאיהם שמחזי והוא הגדול בהם, ארכיבה, רמאל, כוכביאל, תמיאל, רמיאל, דניאל, זכיאל, ברקיאל, עזאל, ארמרוס, בטריאל ענניאל, זקיאל, סמפספאל, סתראל, טראל, יומיאל, ארזיל. אלה הם שריהם לעשרותיהם.

ויקחו להם הם וכל האחרים עמהם נשים ויבחרו להם איש אחת אחת ויחלו לבוא אליהן וידבקו בהן וילמדון קסמים וכשפים ויורון לכרות שורשים וצמחים. והן הרו ותלדנה גיבורים גדולים שלושת אלפי אמה גובהם. אשר אכלו את כל יגיע בני האדם וכאשר לא יכלו עוד בני האדם לכלכלם, ויהפכו הגיבורים נגדם ויאכלו את בני האדם. ויחלו לחטוא בעוף ובחיה ובשרץ ובדגה ולאכול איש בשר רעהו ולשתות את דמו. אז האשימה הארץ את בני החמס.

חנוך א ח, 1-2 (מהד' כהנא, עמ' לב)

ועזאל למד את בני האדם לעשות חרבות ומאכלות ומגינים ושריונות ויודיעם את מחצבות האדמה ומלאכת מחשבתן; וצמידים ועדיים ומעשה הפוך וליפות את גבות העיניים וכל האבנים היקרות וכל צבעי רקמתיים. ותהי רשעה רבה ויעשו זימה ויתעו וישחתו בכל דרכיהם.

חנוך א' ח, 4-9 (מהד' כהנא, עמ' לג)

ויהי כאשר גוועו בני האדם ויזעקו ותעל שועתם השמימה. ואז השקיפו מיכאל ואוריאל ורפאל וגבריאל משמים ויראו את הדם הרב אשר נשפך על הארץ וכל החמס הנעשה על הארץ. וידברו זה אל זה: הארץ נעדרת, יושביה צועקים וקול צעקתם עד שער השמים. ועתה אליכם קדושי השמים, נפשות האנשים מתחננות לאמור: הגישו משפטנו לפני עליון... ויאמרו אל ריבון העולמים: אדון האדונים, אלהי האלהים... אתה ראית את אשר עשה עזזאל, אשר לימד את כל החמס על הארץ, ויגל מסתרי עולם אשר נעשו בשמים... ואתה ראית את הדברים ההם ותישאם ולא אמרת לנו דבר לעשות להם על אלה.

חנוך א' י, 4-8 (מהד' כהנא, עמ' לד)

ועוד אמר ה' אל רפאל אסור את עזזאל ידי ורגליו והשלכתו אל החושך ועשית פתח אל המדבר אשר בדודאל והשלכתו שמה. ושמת עליו סלעים קשים וחדים וכיסיתו בחושך וישב שם עד עולם וכיסית את פניו לבל יראה אור. וביום הדין הגדול יושלך אל תוך האש. וריפאת את הארץ אשר השחיתו המלאכים, ובשרת רפואת הארץ, כי ירפא לארץ ולא יכחדו כל בני האדם מפני כל הרזים אשר גילו העירים. ותשחת כל הארץ בלמוד מעשי עזזאל וכתבת עליו את כל החטא.

פשר על הקיצים א, 4Q180, שורות 7-10 (מהד' קימרון, כרך שני, עמ' 296)

פשר על עזזאל והמלאכים אש[ר באו אל בנות האדם]

[וי]לדו להם גברים ועל עזזאל [אשר למד לעשות חמס]

[לאהוב] עולה ולהנחיל רשעה ול [ואל יעשה]

[בה]ם משפטים ומשפט סוד א[מתו לעיני כל יודעיו]

משנה, יומא ו, ד

וְכַבֵּשׁ עָשׂוּ לוֹ מִפְּנֵי הַבְּבַלִּים [תוספתא: אלכסנדריון], שֶׁהָיוּ מְתַלְשִׁים בְּשַׁעְרוֹ וְאוֹמְרִים לוֹ, טַל וְצֶא, טַל וְצֶא.

ויקרא טז, 21-22

וְשַׁלַּח בֶּיַד אִישׁ עֵתִי הַמְדַבֵּרָה. וְנָשָׂא הַשָּׁעִיר עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנֹתָם אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשַׁלַּח אֶת הַשָּׁעִיר בַּמִּדְבָּר.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים ג, 240 (מהדורת שליט, כרך א', עמ' 97)

וביום העשירי לאותו החודש... מביאים שני שעירי-עזים מוסף על אלה, שאחד מהם משתלח חי אל המדבר מעבר לגבול, שיהיה לכפרה ולסליחה לקהל כולו על חטאיו...

פילון, על החוקים לפרטיהם א, 188 (מהד' נטף, עמ' 271)

ואת השני יש לשלח אל מדבר ללא שביל וללא נתיב

משנה, יומא ו, ח

אמרו לו לכהן גדול: הגיע שעיר למדבר. ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר, דרכיות היו עושין, ומניפין בסודרין, ויודעין שהגיע שעיר למדבר. אמר רבי יהודה, והלא סימן גדול היה להם, מירושלים ועד בית חדודו שלשה מילין. הולכין מיל, וחוזרין מיל, ושוהין כדי מיל, ויודעין שהגיע שעיר למדבר. [רבי ישמעאל אומר, והלא סימן אחר היה להם, לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל, וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין, שנאמר (ישעיה א), אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו].

משנה, יומא ו, ד-ו

עשר סכות מירושלים ועד צוק, תשעים ריס, שבעה ומחצה לכל מיל. על כל סכה וסכה אומרים לו, הרי מזון והרי מים. ומלוין אותו מסכה לסכה, חוץ מאחרונה שבהן, שאינו מגיע עמו לצוק, אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו: מה היה עושה, חולק לשון של זהורית, חציו קשר בסלע וחציו קשר בין שתי קרניו, ודחפו לאחוריו, והוא מתגלגל ויורד, ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים.

ירושלמי, יומא ו, ג

משמת שמעון הצדיק היה בורח למדבר והסרקין אוכלין אותו

משנה, יומא ו, ב

בא לו אצל שעיר המשתלח וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר, אגא השם, עוו פשעו חטאו לפניך עמך בית ישראל. אגא בשם, כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים, שעוו ופשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישראל, ככתוב בתורת משה עבדך לאמר (ויקרא טז), כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יי תטהרו...

שיעור 4: גורלות יום הכיפורים

ויקרא טז, 8

וַיִּתֵּן אֱהֲרֹן עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים גִּרְלוֹת גֹּרֶל אֶחָד לַה' וְגֹרֶל אֶחָד לְעֹזָאֵל

סרך היחד, טור ג-ד (מהד' קימרון, כרך א', עמ' 215)

למשכיל להבין וללמד את כול בני אור בתולדות כול בני איש לכל מיני רוחותם באותותם למעשיהם בדורותם ולפקודת נגיעיהם עם קצי שלומם. מאל הדעות כל הויה ונהייה ולפני היותם הכין כול מחשבתם ובהיותם לתעודותם כמחשבת כבודו ימלאו פעולתם ואין להשנות. בידו משפטי כול והואה יכלכלם בכול חפציהם.

והוא ברא אנוש לממשלת תבל וישם לו שתי רוחות להתהלך במ עד מועד פקודתו הנה רוחות האמת והעול. במעין אור תולדות האמת וממקור חושך תולדות העול. ביד שר אורים ממשלת כול בני צדק בדרכי אור התהלכו, וביד מלאך חושך כול ממשלת בני עול ובדכי חושך יתהלכו...
באלה תולדות כל בני-איש ובמפלגיהן ינחלו כל צבאותם לדורותם... וכפי נחלת איש באמת יצדק וכן ישנא עולה וכירושתו בגורל עול ירשע בו וכן יתעב אמת כיא בד בבד שמן אל עד קץ נחרצה ועשות חדשה... [כיא א] ל [ה]פיל גורלות לכול חי לפי רוחו במ [מועד] הפקודה...

סרך היחד, טור ב-ג (מהד' קימרון, כרך א', עמ' 214)

והכוהנים מברכים את כול אנשי גורל אל ההולכים תמים בכל דרכיו ואומרים: יברכה בכול טוב וישמורכה מכול רע ויאר לבכה בשכל חיים ויחונכה בדעת עולמים וישא פני חסדיו לכה לשלום עולמים. והלויים מקללים את כול אנשי גורל בליעל וענו ואמרו: ארור אתה בכול מעשי רשע אשמתכה יתנכה אל זעוה ביד כול נוקמי נקם ויפקוד אחריכה כלה ביד כול משלמי גמולים...
וכל העוברים בברית אומרים אחר המברכים והמקללים אמן אמן.
ככה יעשו שנה בשנה כל יומי ממשלת בליעל...
וכל המואס לבוא [בברית א] ל ללכת בשרירות לבו לוא [יתחשב בי] יחד אמתו... לוא יזכה בכפורים...

1Q34, קטע 3 (מהד' קימרון, עמ' 391)

- 1] ו[תצו] (לשמור את מועד התענית)
- 2] להנחילנו] בגורל צד[י]ק ולרשעים גורל
- 3] [בליעל רקב] בעצמותם חרפה לכל בשר וצדיקים
- 4] [בראתה לה] דשן בעדן שמים ותנובת ארץ לדעת

5 [בין צד] יק לרשע ונתתה רשעים [כ] ופרנו וב[וג] דים

6 [תחתנו] כלה בכל מענינו ואנו נודה לשמך לעולם

7 [ועד] כי לזאת בראתנו וזה אשר נשיב] לך ברוך

8 [אדני אשר דורות]

9 [עולם אמן אמן...]

אפוקליפסה של אברהם, יג-יד (מהד' מיכאל שניידר)

והתחיל לדבר אלי העוף הטמא ואמר: מה לך אברהם במרומי קודשים, שלא אוכלים שם ולא שותים ואין שם מזון האדם. כל אלה באש אוכלים והם ישרפו אותך? והיה כשראיתי עוף מדבר אמרתי כך למלאך: מה זה, אדוני? ואמר: זאת הרשעה, זה הוא עזאזל.

ואמר אליו: חרפה לך עזאזל, כי חלקו של אברהם בשמים הוא ושלך על הארץ. כי אותה בחרת ואהבת את משכן טומאתך לכך נתנך נצחי מלך גיבור לתושב הארץ. בגללך רוח שקר שכולו רע, ובגללך זעם וצרות הבאות על דורות אנשים חוטאים. כי לא הניח נצחי חזק את צדיקים בגופם להיות בידך למען יתקיימו בהם חיי צדק ואובדן רשע.

וקרא לי המלאך: אברהם! ואמרתי: הנני עבדך. ואמר: דע מזאת כי בחר בך נצחי אשר אהבת. אל תירא, עשה שררה כאשר אני מצווך על מחרף את האמת, פן לא אוכל לחרף את אשר הפיץ את הסודות השמימיים ועל אלהים התייעץ. אמור לו: "תהיה לאוד בכבשן הארץ. לך עזאזל לארץ המדבר. כי נחלתך על המצויים אתך, האנשים שנולדים עם הכוכבים והנפילים, שאתה הוא חלקם ובהווייתך המה קיימים. ואויבתך היא צדקה. למען כי באובדנך תסור מלפני".

אפוקליפסה של אברהם כב, 4-5 (מהד' מיכאל שניידר)

ואמר אלי: אלה שלצד שמאל הם המון העמים אשר לפנים, ואשר אחרין מזומנים אלה לדין ותקומה ואלה לנקמה ואבדון בקץ הימין: ואלה שלצד הימין של הצורה הם אשר נפלו בחלקי כאשר התחלקתי עם עזאזל. אלה אשר יעדתי אותם להיוולד ממך ולהיקרא עמי.

משנה, יומא ג, ט

בְּאֵלּוּ לְמִזְרַח הַעֲזָרָה לְצִפּוֹן הַמִּזְבֵּחַ הִסְגָּן מִיְמֵינוּ וְרֹאשׁ בֵּית אֲב מִשְׁמָאלוֹ.
וְשֵׁם שְׁנֵי שְׁעִירִים וְקִלְפֵי הֵיטָה שֵׁם וּבָה שְׁנֵי גֹרְלוֹת.
שֶׁל אֲשֶׁכְרוּעַ הָיוּ וְעִשְׂאָן בֵּן גְּמֵלָא שֶׁל זֶהָב וְהָיוּ מְזַכְרִין אוֹתוֹ לְשִׁבְחָה.

משנה, יומא ד, א-ב

טרף בקלפי והעלה שני גורלות. אחד כתוב עליו לשם ואחד כתוב עליו לעזאזל.
הסגן בימינו וראש בית אב משמאלו.
אם של שם עלה בימינו, הסגן אומר לו, אישי כהן גדול, הגבה ימינה.
ואם של שם עלה בשמאלו, ראש בית אב אומר לו, אישי כהן גדול, הגבה שמאלך.
נתנו על שני השעירים ואומר, לה' חטאת.
רבי ישמעאל אומר, לא היה צריך לומר חטאת, אלא לה'
והן עונין אחריו, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

תוספתא, כפורים ב, ט

טרף בקלפי והעלה שני גורלות אחד בימינו ואחד בשמאלו
אם בימינו עלה היו כל ישראל שמחים ואם בשמאלו עלה לא היו כל ישראל שמחים.

תוספתא, כיפורים ב, י

ר' יהודה אמר משם ר' אליעזר: הסגן וכהן גדול מושיבין שתי ימיניהן כאחד.
אם בימינו של כהן גדול עלה הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך
אם בימינו של סגן עלה ראש בית אב אומר לו הסגן דבר מאילך.

תוספתא, כיפורים ב, י

שאלו את ר' עקיבא: מהו לשנותו משמאל לימין?
אמר להם: אל תתנו מקום למינים לרדות אחרים.

תוספתא, כיפורים ב, ב

תנו רבנן: עשר פעמים מזכיר כהן גדול את השם בו ביום: שלשה בידוי ראשון, ושלשה בידוי שני,
ושלשה בשעיר המשתלח, ואחד בגורלות

משנה, יומא ו, ב

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בְּעֶזְרָה, כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים שֵׁם הַמִּפְרָשׁ שֶׁהוּא יוֹצֵא מִפִּי כַהֵן גָּדוֹל, הָיוּ כוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם וְאוֹמְרִים: בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

ירושלמי, יומא ג, ז

[א] עשרה פעמים היה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכיפורים: ששה בפר ושלשה בשעיר ואחד בגורלות.

[ב] הקרובים היו נופלין על פניהן הרחוקים היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

[ג] אילו ואילו לא היו זזים משם עד שהוא מתעלם מהן. 'זה שמי לעולם' - זה שמי לעולם.

שיעור 5: מהפכת התשובה ביום הכיפורים

משנה, יומא ת, א

יום הכיפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.

משנה, יומא ת, ח

חטאת ואשם ודאי מכפרין.

מיתה ויום הכיפורים מכפרין עם התשובה.

התשובה מכפרת על עברות קלות על עשה ועל לא תעשה.

ועל החמורות היא תולה עד שיבא יום הכיפורים וכפר.

משנה, יומא ת, ט

האומר, אהטא ואשוב, אהטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

אהטא ויום הכיפורים מכפר, אין יום הכיפורים מכפר.

עברות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר. עברות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר, עד

שירצה את חברו.

את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז), עברות שבין אדם

למקום, יום הכיפורים מכפר. עברות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו.

אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר

(יחזקאל לו), ונרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם.

ואומר (ירמיה יז), מקנה ישראל ה', מה מקנה מטהר את הטמאים, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל.

ירושלמי, מכות ב, ו

שאלו לחכמה, חוטא מהו עונשו? אמרה להם: 'חטאים תרדף רעה' (משלי יג, כא).

שאלו לתורה, חוטא מהו עונשו? אמרה תורה: יביא קרבן ויתכפר.

שאלו לנבואה, חוטא מהו עונשו? אמרה להן:

'הנפש החוטאת היא תמות' (יחזקאל יח, ד).

שאלו לקודשא בריך הוא, חוטא מהו עונשו? אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו, היינו דכתיב 'על כן

יורה חטאים בדרך' (תהילים כה, ח) – יורה לחטאים דרך לעשות תשובה.

בבלי, יומא פה ע"ב

"מיתה ויום הכפורים מכפרין עם התשובה"

עם התשובה - אין, בפני עצמן - לא.

נימא דלא כרבי. דתניא, רבי אומר: על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה - יום הכפורים מכפר, חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה ומיפר ברית בשר, שאם עשה תשובה - יום הכפורים מכפר, ואם לא עשה תשובה - אין יום הכפורים מכפר.

שמות לר, 5-8

וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'. ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת. נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים. וימהר משה ויקד ארצה וישתחו.

בבלי, יומא פו ע"א

רבי אלעזר אומר: אי אפשר לומר "נקה", שכבר נאמר "לא ינקה", ואי אפשר לומר "לא ינקה", שכבר נאמר "נקה". הא כיצד? מנקה הוא לשבין, ואינו מנקה לשאינן שבין.

בבלי, ראש השנה יז ע"ב

ויעבר ה' על פניו ויקרא,

אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר,

מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה.

אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם.

בבלי, יומא פו ע"א

שאל רבי מתאי בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי: שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש?

אמר: שלשה הן, ותשובה עם כל אחד ואחד.

עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר: "שובו בנים שובבים".

עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר. שנאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם".

עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין.

שנאמר: "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם". אבל מי שיש חילול השם בידו – אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק, אלא כולן תולין, ומיתה ממרקה, שנאמר: "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון".

בבלי, יומא פו ע"א

היכי דמי חילול השם?

אמר רב: כגון אנא, אי שקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר... רבי יוחנן אמר: כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין. יצחק דבי רבי ינאי אמר: כל שחביריו מתביישינן מחמת שמועתו. אמר רב נחמן בר יצחק: כגון דקא אמרי אינשי: שרא ליה מריה לפלגיא. אביי אמר, כדתניא: "ואהבת את ה' אלהיך", שיהא שם שמים מתאהב על ידך. שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו – אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה – ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו. עליו הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר".

אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו – אוי לו לפלוני שלמד תורה. אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה. פלוני שלמד תורה – ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו, ועליו הכתוב אומר: "באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו".

תוספתא, ראש השנה א, יג

הכל נידונין בראש השנה וגזר דינו נחתם ביום הכפורים דברי ר' מאיר ר' יהודה אומ' הכל נידונין בראש השנה וגזר דינו של כל אחד ואחד נחתם בזמנו בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בחג על המים וגזר דינו של אדם נחתם ביום הכפורים. ר' יוסה אומ' אדם נידון בכל יום שנאמר ותפקדנו לבקרים.

בבלי, ראש השנה טז ע"ב

אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה.

תנחומא, האזינו, סימן ד

ואם עשיתם תשובה לפני בלב שלם אני אקבל אתכם ואדון אתכם לכף זכות ששערי שמים פתוחין ואשמע תפלתכם שאני משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים עד שלא אחתום גזר דין ביום הכפורים לכך נאמר: "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב".

פרקי דרבי אליעזר, מו

אמר סמאל לפני הקב"ה רבון כל העולמים על כל העכומ"ז נתת לי רשות ועל ישראל אין אתה נותן לי רשות, אמר לו הרי יש לך רשות עליהם ביום הכפורים אם יש להם חטא, ואם לאו אין לך רשות עליהם... ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום הכפורים אמר לפניו רבנו של עולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת בשמים:

מה מלאכי השרת אין להם קפיצין כך ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים.

מה מלאכי ישראל אין להם אכילה ושתייה כך ישראל אין להם אכילה ושתייה ביום הכפורים.

מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים.

מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים.

והקב"ה שומע עתירותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל הכהנים ועל כל עם הקהל למגדול ועד קטן, שנאמר "וכפר את מקדש הקדש".

אמר משה: ביום הכפורים אראה כבודו של הקב"ה ואחר כך אני מכפר על עונותיהם של ישראל.

אמר לפני הקב"ה: רבנו של עולם "הֲרֵאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדְךָ". אמר לו הקב"ה: משה אין אתה יכול לראות את כבודי שלא תמות שנאמר "כי לא יראני האדם וחי", אלא למען השבועה שנשבעתי לך והשם שהודעתי לך אני אעשה רצונך, עמוד בפתח מערה ואני אעביר לפניך את המלאכים המשרתים לפני, שנאמר: "וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעְבִּיר כָּל טוֹבֵי עַל פְּנֵיךָ". וכשאתה שומע את השם שהודעתי לך, שם אני עומד לפניך, ועמוד בכחך ואל תפחד, שנאמר "וַיַּחַנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אַחַן וַיִּרְחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחַם".

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: הרי אנו משרתים לפניו ביום ובלילה ואין אנו יכולין לראות את כבודך, וזה ילוד אשה רוצה לראות את כבודך, ועמדו בזעף ובבהלה להמיתו והגיעה נפשו עד מות.

מה עשה הקב"ה? נגלה עליו בענן שנאמר "וירד ה' בענן"... וסכך עליו הקב"ה בכף ידו שלא ימות, שנאמר: "והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי", וכשעבר הסיר הקב"ה את כף ידו מעליו וראה אחורי השכינה, שנאמר: "והסירותי את כפי וראית את אחורי".

התחיל משה צועק בקול גדול ואמר: "ה' ה' אל רחום וחנון". אמר לפניו: סלח נא לעוונותיהם של ישראל על מעשה העגל.

ואלו אמר משה סלח נא לעוונותיהם של ישראל עד סוף כל הדורות היה עושה כן, לפי שהיתה שעת רצון, וכן הוא אומר "בעת רצון עניתיך". אלא אמר: סלח נא לעוונותיהם של ישראל על מעשה העגל. אמר הקב"ה הרי כדברייך עשיתי, שנאמר "ויאמר ה' סלחתי כדברייך".